

11

FATSAR KRISTÓF
A Rivetti-album
The Rivetti Album

LEKTOR | FARBAKY PÉTER
SISA JÓZSEF

A magyar kerttörténet legérdekesebb, legszebb képi forrásai közé tartozik az a kilenc lapból álló festménysorozat, amelyet a történelmi kertekkel foglalkozó szakemberek csak így emlegetnek: „a rivettik”.¹ Talán nem közismert viszont, hogy e lapok nem önállóan, hanem egy nekik szentelt albumba kötve maradtak fenn, és ezért az e közlemény címül adott kifejezést szeretném meghonosítani a tárgysorozat leírásaként. Az alábbiakban erről az albumról (1. kép) lesz szó, de a képek újbóli tárgyalását nem az ismert, hanem az albumból hiányzó, és a kutatás számára egyelőre ismeretlen képek indokolják.

Az albumban szereplő, minden bizonnyal 1799-ben, vagy akörül készült festmények a csákvári Esterházy-kastély kertjének 18. század végén épült staffázsépítményeit ábrázolják, rendkívüli részletességgel és hűséggel. Pietro Rivetti alkotta őket, aki 1795-től a kastélyszínház felszerelésének folyamatát irányította, függönyeit és díszleteit festette, és valószínűleg egyes kerti építmények megtervezésében is segédkezett.² Rivetti 1799-ben még az Esterházyak szolgálatában állt, mert abban az évben a szomszédos Vérteskozma község plébániatemplomát festette ki,³ de a következő évben már Pestre költözött. Itt a Zöldfa (ma Veres Pálné) utcai postaház épületében lakott, és mint építészeti belsők festőjét tartották számon.⁴

A csákvári kastélykert története jól ismert a tájépítészek körében, ezért annak részletes ismertetése ehelyütt nem szükséges. Témánk szempontjából csak annyit kell megemlíteni, hogy a kert korai, szentimentális korszakában emelt épületeket örökített meg az itáliai festő, amelyek egzotikus tájakat, és letűnt, dicső korokat

idéztek. A kert jellegét nemcsak ezek az érzelmekre ható építmények határozták meg, hanem a barokk és a klasszikus tájképi kertek közötti átmeneti, más szóval irreguláris stílus szerkezeti elemei is, amelyek között a szeszélyesen és sűrűn kanyargó úthálózatot és a geometrikus korszakból fennmaradt egyenes tengelyeket egyaránt megtaláljuk. Csákváron 1780-ban kezdték el építeni a kastélyhoz tartozó belső kertet, amely négy, különálló kertrészlet foglalt magában. A kertnek ez az első korszaka 1800-ban zárult le, amikor az építtető Esterházy János távozott az élők sorából, fia és örököse, Esterházy Miklós pedig a következő évben az érett tájképi korszak stílusában átalakította a kertet. Ennek eredményeképpen a belső kertrészeket egyetlen, egységes kertté formálták. Rivetti talán azért kapott megbízást a szentimentális kerti építmények megörökítésére, mert Esterházy János – közelgő halálát érezvén? – a kertnek ezt

a fázisát dokumentálni óhajtotta. A képek dedikálási feliratai azt a feltételezést is megengedhetővé teszik, hogy Rivetti felkérés nélkül, jutalom, esetleg a megvétel reményében festette képsorozatát.

Rivetti később fontosabb megbízásokat is kapott, főművének a Nemzeti Könyvtár első könyvtártermének mennyezetképét tekinthetjük. A Széchényi Ferenc adományából létrejött nemzeti intézmény 1803-ban az egykori pesti pálos kolostor szintén könyvtárként használt, impozáns termében kapott helyet.⁵ Széchényi ugyanekkor bízta meg Rivettit a terem új mennyezetképének elkészítésével. Ez a nagyszabású, országos intézményhez méltó ikonográfiai programmal kialakított, ám mindössze három hónap alatt, nagy sietséggel megfestett mű részben elpusztult 1970-ben, amikor a tető felújítása közben elázott, és több helyen levált a mennyezetről. Ekkor derült fény arra, hogy a pálosok könyvtárának jó minőségű, eredeti festészeti dekorációja éppen fennmaradt, ezért az 1989-ben megkezdett restaurálás programjaként az a döntés született, hogy az enyves technikájú, teljes épségében amúgy is visszaállíthatatlan Rivetti-mű elpusztítása árán a terem belsőépítészeti egységét újra megteremtik, és a pálo-

sok korszakából származó barokk falképet állítják helyre.

Főművének tragikus sorsában osztozott maga a művész is, akinek élete hasonlóan szomorú végre jutott. Rivetti ugyan is bankjegyhamisításra adta a fejét, amiért 1819-ben a szamosújvári (ma Gherla, Románia) börtönbe zárták, és nyolc

évi raboskodás után ott is halt meg 1827. szeptember 27-én.⁶ Feltételezem, hogy a törvénnyel azért került szembe, mert a papírpénzek utánzásához túlzott művészi önbizalommal állt; mindenesetre sikertelenül, amint azt sorsa mutatja.

Képességeinek fogsága alatt is hasznát vették, mivel 1822-ben őt bízták meg a börtönkápolna kifestésével. Itt hat darab passióképet festett az oldalfalakra, de véleményem szerint az egész kápolna festészeti díszje az ő kezét dicséri, mert munkájának emlékét a templom karzatának mellvédjén a következőképpen örökítette meg: „L. B. Josinczi József vár inspectora tulajdon szorgalmatossága által festettette ki

ezen ISTEN Imádására rendeltetett Szent Helyet 1822-dik Esztendőben. Festette szerencsétlen Rivetty Péter./ Fennirt jó Előljáronkal edgyütt Itt Imádjuk mi, a mi TEREMTŐ urunkat ugymint: Benkő Mihály Vár Strázsamestere és Deák Antal Vár Iró Deákja.”⁷ Életének e végső szakaszában egy további munkájáról is hallhatunk, miszerint halálának évében a helyi ferences templom 1762-ben készült, Alcantarai Szt. Pétert ábrázoló főoltárképét restaurálta.⁸

Úgy tűnik, hogy Rivetti szamosújvári alkotásai sem jártak jobban Nemzeti Könyvtárbéli művénel. A ma is börtönként üzemelő vár Rivetti által kifestett kápolnáját 1989 óta ismét szakrális célra használják, de falait cementes vakolattal lesimitották, és azt „vásári színezésű, görögkeleti ikonográfiájú, vadonatúj” festményekkel díszítették.⁹ A ferences templom régi oltárát 1848-ban újra cserélték, az pedig elégett a templomot 1855-ben ért tűzvészben.¹⁰ Amennyiben viszont a korábbi oltárképet nem illesztették az új oltárba, és mellékoltárként sem állították fel, akkor az talán már nem is volt a templomban, és így akár a tűzvészt is túlélhette. További sorsáról mindenesetre nem tudunk.

Rivetti alkotásainak számát eddig egyetlen ismert továb-

21

bi adat szaporította, miszerint két tájkép-akvarellje a két világháború között magyar magántulajdonban volt.¹¹ Még egy halvány, spekulatív nyomot iktatnék ide: a szentbenedeki Kornis-kastélyban őriztek egy 1800 körüli, a szamosújvári várat ábrázoló olasz vízfestményt, és egy ehhez hasonló a szamosújvári Múzeumban is található.¹² Véleményem szerint az egybeesések (olasz akvarellista 1800 körül Szamosújváron) Rivetti utalnak, de ennek bizonyítása még várat magára.

A festő szamosújvári fogsága előtti életéről ez idáig nem tudtunk sokat, és a szakirodalomban felbukkant adatok is – például születési helye vagy fogságának körülményei tekintetében – egymásnak ellentmondóak voltak. Eredetileg úgy gondoltam ezért, hogy e közlemény mellékszálaként tisztázom ezeket, és Rivetti személyét – s ha szerencsével járok, művészetét is – jobban megragadhatóvá teszem a levéltári források segítségével. A feltáró munka túl jól sikerült: egy kalandos, sőt kalandor életpálya bontakozott ki szemem előtt, amely egy visszaeső, többrendbeli bűnelkövető képét mutatta. Ehelyütt nem is tudom bemutatni életének, és azon belül is elsősorban a törvénytelen való ütközéseinek teljes történetét, mert az teljesen felborítaná e közlemény belső arányait. Mindössze néhány adatot kívánok a következőkben felsorolni, és a tagadhatatlanul izgalmas, szinte bulvárlapokba illő sors részletes taglalását egy későbbi írás tárgyának hagyom meg. Meg kell azonban jegyezni, hogy a következő adatokat az ő vallomásai alapján közlöm, és ennél fogva ezeket – erkölcsseinek ismerőjeként – fenntartásokkal kezelendőnek ítélem.¹³

Pietro Rivetti 1769 körül Veronában született, és 22 évesen utazott a Velencei Köztársaságba, ahol elsősorban Triesztben működött több hónapig. Grácba már kimondottan díszletek festésére hívták, itt két évnél is hosszabb időt töltött, majd északra vándorlásának következő állomásaként Bécsben telepedett le egy évre. Itt ismerkedett meg Esterházy Jánossal,

aki Csákvárra hívta. Ottani, elsősorban a kastélyszínházban kifejtett tevékenysége mellett vállalta el a Batthyányiak közeli, bicskei kastélyában a díszterem kifestését. Öt éves Esterházy-szolgálatát alatt együtt utazott a grófi háztartással, így

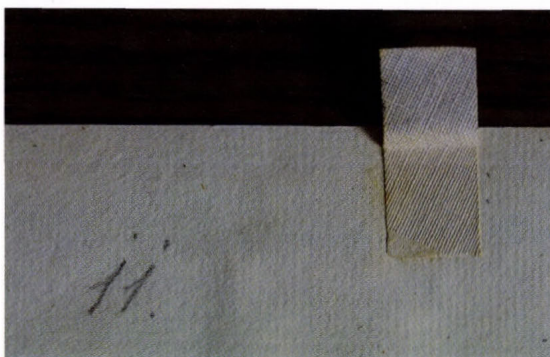
a nyarakat Csákváron, a teleket Bécsben töltötte. 1800 májusában érkezett Pestre Csekonics József ezredes (később tábornok) új színházának (minden bizonnyal az akkor még nem valósult pesti német színházról van szó) festészeti munkálataira. E munkái sem maradtak ránk, a bicskei kastély dísztermének falképei elpusztultak, Rivetti pesti színházi díszleteiről, vagy azok terveiről sem tudunk.

Furcsa firtora a sorsnak, hogy éppen legkorábbi ismert művei, a csákvári kert dokumentáló lapjai tették nevét fogalomná. A fotográfiát megelőző időszakból nincs még egy olyan kertünk, amelynek egy bizonyos állapotát ilyen alapos művészi dokumentálás kísérte volna, kivéve a csákvárral kortárs hotkóci kert, amelyről Rombauer János festő készített egy nagy táblaképet, rajta a kastélynak és kertjének 24 részletével.¹⁴

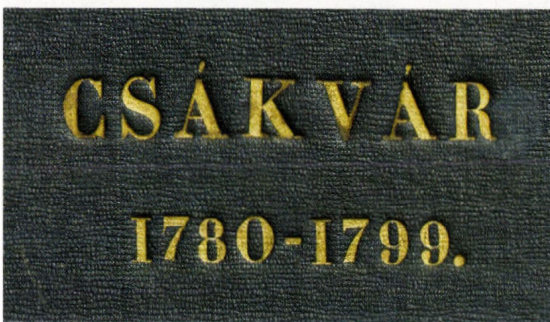
Az albumot elsőként ismertető Kovács Péter szerint a Rivetti-album 1964-ben került a székesfehérvári Szent István Múzeum birtokába, méghozzá

az etnográfus Sergő Erzsébet (1928-2000) révén, aki azt a csákvári Sáfrán András özvegyétől szerezte meg.¹⁵ A múzeumi „Művészettörténeti Leltárkönyv” szerint viszont a lapok 1965-ben kerültek a gyűjteménybe, vétel eredményeképpen (leltári számuk egyébként 67.34.1-9., ami arra utal, hogy 1967-ben vették leltárba őket). Él továbbá egy másik hagyomány is, amely szerint az albumot a kastélyban működő csákvári kórház akkori igazgató főorvosa, dr. Majzik Gábor kapta egy páciensétől, és ő adta a múzeumnak. Ez utóbbról a már nagyon idős Majzik doktort egészségi állapota miatt nem tudtam megkérdezni, de felesége is így ismerte az esetet.¹⁶

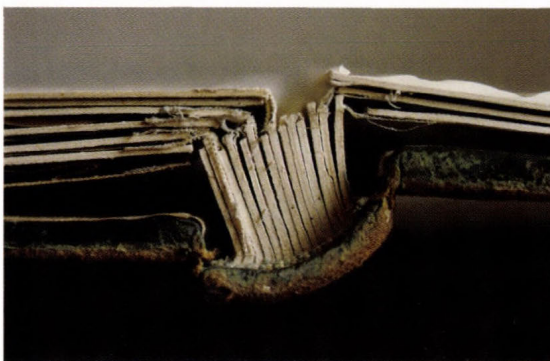
A Rivetti-album eredetileg az Esterházy grófi könyvtár gyűjteményéhez tartozott, de nem Rivetti csákvári tevékeny-

3 |

4 |

5 |

3 | Sorszám és ragasztócsík a 11. számú kép hátoldalán

4 | Címfelirat az album borítóján

5 | Az album gerince

6 | A csákvári angolkert áttekintő képe – Pietro Rivetti 1799k

ségének idején, tehát a kastélykert kialakításának első szakaszában kötötték egybe a festményeket, hanem közel száz évvel később. Erre nemcsak a kötés és a címfelirat jellege, az előzéklapok papírminősége utal, hanem egy közvetlen datáló bélyeg, a kötéstábla belső oldalára illesztett Esterházy-címer is (2. kép). Az Esterházyak címerpajzsát hátulról egy máltai kereszt támasztja, körben pedig a Szent István rend nagykeresztes láncja és az Aranygyapjas rend jelvénye keretezi. E rendjelekkel a család több tagja is rendelkezett, de egyszerre mindhárommal csak egyikük: Esterházy Móric (1807-1890), a csákvári hitbizomány alapítója. Máltai lovag 1851-ben lett,¹⁷ a Szent István rend nagykeresztjét 1865-ben nyerte el, utoljára az Aranygyapjas rendbe vették fel 1878-ban,¹⁸ tehát az album kötésének ezután, de halálának éve, 1890 előtt kellett készülnie.

Rivetti eladdig minden bizonnyal különálló lapjait ekkor rögzítették a 41,5 x 55,2 cm méretű kartonokra. Minden egyes lapot a négy sarkán és alul középen vászonszíkkal láttak el (a jobb alsó sarokból olykor hiányzik a rögzítőszalag), amelyet a kartonlapra ragasztottak (3. kép), föléjük pedig selyempapírt illesztettek. A sorozatot a festmények alsó sávjában látható dedikációs feliratok, vagyis az egyes objektumok építési dátumai szerinti időrendi sorrendben számokkal látták el, és ezt a sorrendet megtartva feszítették fel őket. A lapok jelenleg szabadon kivehetően, az eredeti kartonokról leválasztva és összekeverve fekszenek az albumban. Az eredeti számsorrendet helyreállítva, és az album lapjaira visszahelyezve azt tapasztalhatjuk, hogy azok megegyeznek Kovács Péter leírasi sorrendjével. Ő tehát jó sorrendben, és feltehetően még a kartonokra ragasztva ismerte meg a képeket.

Már említettem, hogy az album lapjait sokszor reprodukálták, a magyarországi kerttörténet legismertebb forrásai közé tartoznak. Nem is az album ismert lapjai az érdekesek most számunkra, hanem az ismeretlenek. Az albumban ugyanis még öt lapnak kellett lennie, amelyek sorsa egyelőre titok.

Iménti, talán meglepő kijelentésem magyarázata a következő. Mindig is furcsának tartottam, hogy egyes, egykoron biztosan létezett kerti építményeket Rivetti nem örökített meg. Akkor lettem biztos abban, hogy Rivetti több lapja is hiányzik az albumból, amikor az egyes lapok hátoldalán megláttam az egykori számozást. Ezek között a legnagyobb ugyanis a 14-es szám. Mivel az album jelenleg kilenc lapot tartalmaz, legalább öt további lap hiányzik. A gyanút az is erősítette, hogy a borítón a következő felirat szerepel: „Csákvár 1780-1799” (4. kép). Mivel az ismert lapok dátumai 1783 és 1797 közötti időszakot fognak át, ez szintén további lapok egykori létét valószínűsítette.

A következő megválaszolendő kérdés, hogy vajon hány lap lehetett eredetileg az albumban. Lehetséges lenne, hogy ötnél is több lap hiányzik? Az album alaposabb megvizsgálása során az derült ki, hogy nem: éppen öt karton hiányzik az albumból. A könyvet ugyanis úgy kötötték, hogy a gerinche foglalt tizennégy kartoncsíkhöz vászonnal ragasztották az azonos vastagságú, festményeket tartó kartonlapokat. Ezek közül többet kivágtak, feltehetően akkor, amikor

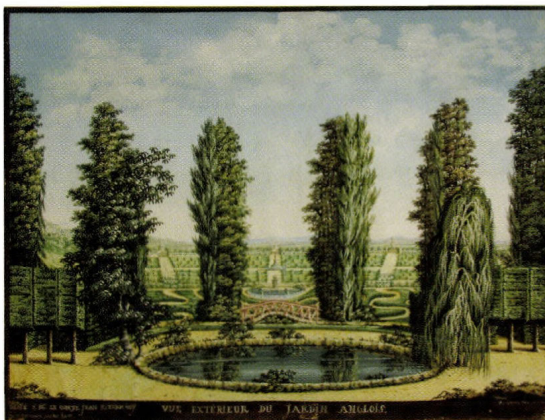
az album a múzeum gyűjteményébe került. Több kartoncsík, tehát több kép azonban eredetileg sem volt az albumban, a kötés ugyanis teljesen épnek tűnik (5. kép).

A képek eredeti sorrendjét felállítva következtethetünk arra, hogy milyen képek hiányozhatnak az albumból, bár hamarosan ki fog derülni, hogy ez korántsem egyszerű feladat. A sorrend mindenesetre a következő:

1. hiányzik
2. A kert átnézeti rajza (6. kép)
3. Remeteség, Esterházy János névnapjára épült 1783-ban (7. kép)
4. Egyiptomi ház és Piramis, Esterházy Pálffy Anna névnapjára épült 1783-ban (8. kép)
5. hiányzik
6. Apolló-templom, Esterházy János névnapjára épült 1792-ben (9. kép)
7. Kerti ünnepség az Apolló-templomnál (10. kép)
8. Indián ház, Esterházy Pálffy Anna névnapjára épült 1792-ben (11. kép)
9. hiányzik
10. hiányzik
11. Kínai pavilon, Esterházy Pálffy Anna névnapjára épült 1794-ben (12. kép)
12. hiányzik
13. Hadi sátor, Esterházy János névnapjára épült 1797-ben (13. kép)
14. Török építmény, Esterházy Pálffy Anna névnapjára épült 1797-ben (14. kép)

A lapok hátoldalán több helyen is ceruzával írt számokat találunk, a sarkokban és a hosszabbik oldalak mentén is (3. kép), de nem következetesen. Érdekes viszont, hogy a 11., 13. és 14. lapon kék színű ceruzával írt számok is szerepelnek, amelyek mindenképpen az albumba ragasztás előtt kerültek rájuk, ugyanis a vászonszíkok részben takarják őket. (A kék számok amúgy megegyeznek a fekete ceruzával írtakkal.)

A számozás tehát még azelőtt került a festmények hátoldalára, hogy albumba helyezték volna őket. Lehetséges, hogy Rivetti eredetileg több képet festett, a 19. század végére mindenesetre annyi maradt meg, amennyit az albumba tettek. Ebből a szempontból érdekes a sorba nem illeszthető 7. lap, a kerti Apolló-ünnepség szignó és dedikáció nélküli

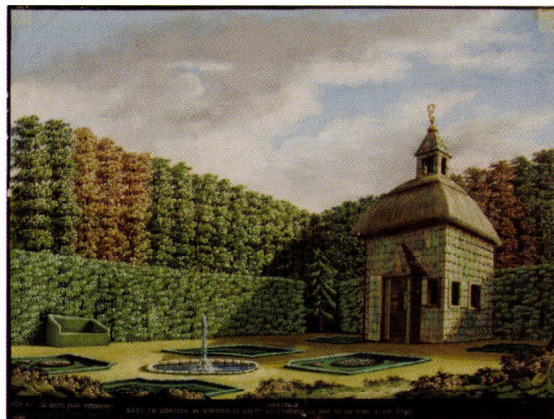

képe (10. kép). Ennek mérete sem egyezik a többivel, amíg ugyanis azok 35 x 46 cm méretűek, ez nagyobb, 37 x 51,5 cm, továbbá nem a többi lappal egyező technikával készült. A Rivetti által szignált lapok gouache-ok, ez a lap viszont közelebb áll a hagyományos akvarell-technikához, mindezenre gyengébb fedésű festékkel készült. Ez indokolhatta a múzeumi „Művészettörténeti Leltárkönyv” megjegyzés rovatában írtakat, amely szerint az albumban „egy lap jelzetlen, más mester alkotása”. Véleményem szerint a jelzés hiánya ellenére ez a lap is lehet Rivetti műve, csak a technika enyhe különbsége miatt mutatkozik eltérés a növényábrázolás egyes elemeinél. Az viszont tényként rögzíthető, hogy nem a többi lappal együtt készült, és csak később illesztették a sorozatba a másik Apolló-építmény képe mellé, csakhogy így elválasztottak két, egyébként egymáshoz tartozó lapot.

Szemmel látható ugyanis, hogy az eredeti sorozatban a grófi pár névnapjaira emelt épületeket örökített meg Rivetti. A sorban mindig elől szerepel az egyes évek János-, majd Anna-napjára emelt épülete. A 7. lap tehát az 1792-es épületeket választja ketté, viszont egymás mellett maradtak az 1783-as és az 1797-es lapok. Kivétel a sorban a 2. számú lap, amely nem említ névnapot, hanem a kert átnézeti képét mutatja. Mindez nem lehet véletlen, feltehetően a sorozat egyik bevezető lapjáról van szó, amely az egész együtttestet ábrázolja. Felmerül a kérdés, hogy akkor vajon mi lehetett az első lapon. Talán egy címlap, mint az ifjabb Lippay Györgynek a pozsonyi érsekkertet ábrázoló 1663-as, Mauritz Lang által rézbe metszett sorozatánál? Vagy esetleg a kastély képe? Ez nem tudható, mindenesetre zavarba ejtő, hogy az első bekötött kartoncsíknál nincs hiány, mert tartozik hozzá egy vászonszalaggal hozzáillesztett előzéklap. Azt gondolom viszont, hogy az előzéklapot a hiányzó képek kiemelésékor ragasztották erre a helyre, hogy így kendőzzék el a hiányt. Erre utal az újabbnak tűnő, és feltűnően ügyetlenül, váltakozó szélességben felragasztott vászonszalag (15. kép). (Ugyancsak a hiányt kendőzték el, amikor az 5. kartonnak az albumban maradt rögzítőszalagját a 6. kartonhoz ragasztották.)

A többi kép hiányának magyarázatánál a feltételezések meglehetősen ingoványos talajára érek. A következőkben ismertetett eszmefuttatásokat ezért csak tartózkodóan megfogalmazott felvetéseknek számom, az elfogadtatás bármilyen igénye nélkül.

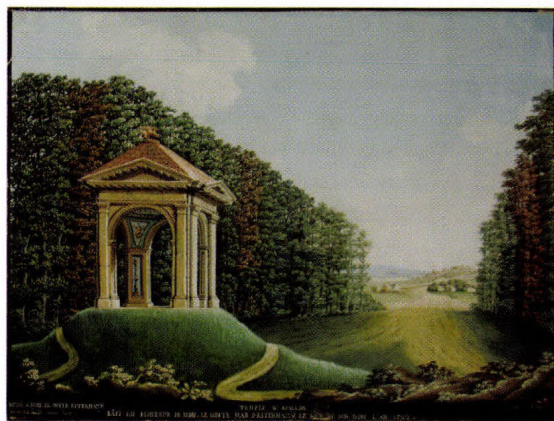
Látható, hogy a sorozatban a 9., a 10. és a 12. lap hiányzik. A helyzet azonban bonyolultabb. A 11. számmal jelzett kép valójában a 12. lap helyén szerepel az albumban. (Az biztos, hogy mindegyik kép az eredeti kartonon van: ezt a képek ragasztócsíkainak léte illetve hiánya, helye, a kartonok kifakulásának kontúrjai megfelelően igazolják.) Nem valószínű, hogy a kartont átragasztották volna a 11. helyről, ennek nem lett volna értelme. Inkább az történhetett, hogy a számozást elrontották, és megcserélték a János- és Annanapi lapokat. A bekötésnél azonban megtörtént a korrekció, és a 11. helyen az 1794-es János-napi építmény szerepelt, a 9. és a 10. helyen pedig az egyetlen lehetséges közbeeső

7 |

8 |

9 |

10 |

11 |

12 |

13 |

14 |

évben, 1793-ban emelt objektumok. Gondot jelent viszont, hogy egyedül Rivetti dedikációs felirataiból tudunk a névnap aktualitásokról, így a hiányzó lapok tárgyát nem tudjuk meghatározni.

Míndez viszont nem nagyarázza az 5. lapnál mutatkozó hiányt, hiszen ott egyedül állna egy lap, és feltételezhetjük, hogy a névnap építmények mindig viszonyossági alapon készültek. Ezért más magyarázatot is tudok kínálni a hiányokra, de éppolyan spekulatívát, mint az előző.

Azzal ugyanis még nem foglalkoztunk, hogy miért szerepel az album borítóján az 1780-1799 évszám-pár. A kezdő dátum lehet egy dedikációhoz, vagy az építkezés megindításához, esetleg egy eddig ismeretlen tervlap elkészüléséhez kapcsolódó szám, amely az első képhez tartozhatott. A végső dátum azonban értelmetlen, hiszen az utolsó hely foglalt az albumban, és ott az 1797-es évszám szerepel. Létezett viszont egy olyan építmény a kertben, amely beleilleszhető egy más elvek szerint rendezett sorozatba. Ez nem a házastársi, hanem tágabb értelemben a családi szeretet megnyilvánulásainak megörökítéséről szólna. A grófi pár ugyanis 1799-ben fiuk házasságkötése alkalmából a Diána-kapu nevű építményt emelte. Ez méltó befejező darabja lett volna az albumnak, bár tudjuk, hogy a kronológiai sorozat kötöttnek tűnik, és ezért az album címe és a lapok dátumai közötti ellentmondás egyelőre nem oldható fel.

Ha azonban ezt a gondolatot továbbvisszük, más építményeket is az albumba illeszthetünk. A 12. helyre az 1796-ban emelt Emlékmű kívánczik, amely a grófi pár 25. házassági évfordulójára készült. Ebben az esetben a 11. számú kép valóban később került volna a 12. helyre, és így a 10. helyen állt volna valamilyen János-napi építmény. A 9. helyen is valamilyen egyedülálló épület szerepelne, éppúgy, mint az 5. helyen, ahol például egy 1791-es, huszadik házassági évfordulót ünneplő objektum képe kerülhetett.

Véget vetve a variációk sorának arra kellene még választ találnunk, hogyha nem is tudjuk a hiányzó képek tárgyát, miért éppen azok tűntek el? Erre a következő felvetést kínálok: a fennmaradt lapok feltűnő módon azokat az objektumokat ábrázolják, amelyek az album felbukkanásakor már nem léteztek. Kivétel a Török építmény, de ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy azt a 19. század folyamán vadászkapolnává alakították, ezért már nem az eredeti képét mutatta. Ebből az következik, hogy a hiányzó lapok olyan építményeket ábrázoltak (engedjük meg: ábrázolnak), amelyek az album előkerülésekor, vagy nem sokkal korábban még álltak, tehát a képeket magánál tartó személynek közvetlen emléke volt róluk. A lapok kiemelése tehát tudatos cselekedet volt. A hiányzó képek tárgyául így a már említett, 1799-ben épült Diána-kapu, az 1796-os Emlékmű, esetleg a Grotta, vagy a Szentháromság-emlék kínálkozik.

Meggyőződésem, és még inkább reményem, hogy még hallunk róluk.

Jegyzet

- 1 Első ismertetésük: Kovács, Péter: 'Beitrag zur Geschichte des Esterházy-Parks von Csákvár im 18. Jahrhundert' in *Alba Regia – Annales Musei Stephani Regis X. Székesfehérvár* 1969. 170-172 és XVI-XXIV. tábla.
- 2 Rivetti ilyen irányú tevékenységét a legrészletesebben Sisa József ismertette a csákvári kastély és kertjének történetét bemutató közleményeiben; Sisa József: A csákvári Esterházy-kastély. *Művészettörténeti Értesítő XLVI.* (1997) 1-2, 1-43. és Uő: A csákvári Esterházy-kastély parkja. *Művészettörténeti Értesítő XLVI.* (1997) 3-4, 147-179.
- 3 Kovács i. m., 171. Ennek a festészeti dekorációnak ma már nincs nyoma.
- 4 *Adreßbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803.* Ofen s. a. [1803]. 168. és *Adreß-Kalender, der königlichen Freystadt Pesth, auf das Jahr 1805.* Hrsg. von Paul Ráth. Waitzen s. a. [1805]. 95. Ez utóbbi szerint „Riwetti Petrus, Architektur und Zimmermahler“. Nevét Ráth István is megemlíti (Az iparművészet könyve. II. Budapest s. a. [1905] 478.) a korban Pesten alkotó festők között, akik kisebb értékű munkákkal, például cégérfestéssel tartották fenn magukat.
- 5 A könyvtárterem festészeti programjairól részletesen Farbaký Péter: 'Pálos könyvtár vagy Nemzeti Könyvtár?' in *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve.* Budapest 1991. 237-244.
- 6 Kovács i. m.
- 7 Szongott Kristóf: Szamosújvár szab. kir. város monográfiája 1700-1900. Szamosújvár 1901. 25. Kisebb eltérésekkel ezt a szöveget hozta Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI. Deés 1903. 246-248. is, holott amúgy teljesen Szongott szövegére támaszkodott. A börtön 1900-as évek elején volt igazgatója, Uhlyarik Albin több monográfiát is írt az épületről, és a börtönképolnát nagyon alaposan ismerteti, ennek ellenére a szöveget egyszerűsített, helyesírásában javított formában közölte (vö. Uhlyarik Albin – Hodoreán János: A szamosújvári kir. országos fegyintézet leírása. Szamosújvár 1905. 27-28.; későbbi változatai: Uhlyarik Albin: A szamosújvári kir. országos fegyház történelmi áttekintésben. H. n. [Szamosújvár] 1908. 24-26. és Uő: A szamosújvári magyar királyi javító-nevelőintézet leírása és története. H. n. [Szamosújvár] 1912. 18-19.). A börtönképolna Rivetti-féle kifestéséről az egyetlen általam ismert reprodukció éppen a karzatot mutatja: Lechner Jenő: Renaissance építési emlékek Szamosújvárott. Budapest 1917. 13. kép.
- 8 Szongott Kristóf: Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz írásban és képekben. Szamosújvár 1893. 81-82.
- 9 Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720. Budapest – Kolozsvár 2003. 54. Az adatot Virgil Pop: Armenopolis – ora baroc. Cluj 2002, 96-97-re hivatkozással közli.
- 10 Szongott 1893, 81-82.
- 11 *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart.* Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. XXVIII. Leipzig 1934. 397. (Anna Zádor)
- 12 Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek – XVI. század. Budapest 1985. 336. (Eredetileg megjelent az *Ars Hungarica VIII.* (1980) 2. számában, Későreneszánsz kőfaragó műhelyek – VIII. közlemény címmel a 217-280. oldalon.) Az említett Múzeum-béli vízfestmény reprodukciója a 194. képen. A közlésre Farbaký Péter hívta fel a figyelmem, amit ezúton is köszönök.
- 13 Az áttekintett anyag bősége nem engedi, hogy az egyes adatokhoz bizonyító apparátust fűzzek. Mindezeket a teljes történetet ismertető tanulmányban hamarosan pótolni fogom. Ugyanígy a tágabb összefüggések, például Hild János és Rivetti – az alábbiakban ismertetett bicskei és Csekonics-féle megbízások alapján valószínűsíthető – kapcsolatának elemzése sem végezhető el e közlemény keretei között.
- 14 Rombauerről bővebben ld. Csepely-Knorr Luca közleményét a 4D ugyanebben a számában.
- 15 Kovács i. m. Az 1964-es vétel tényét ugyanő egy korábban megjelent közléssel már megerősítette: 'Évi jelentés 1963-1964. – Új szerzemények – Kovács Péter: Képzőművészeti gyűjtemény' in *Alba Regia – Annales Musei Stephani Regis VI-VII.* Székesfehérvár 1966. 136.
- 16 Ezt az adatot Kenyéri Kornélia etnográfustól (Néprajzi Múzeum), Csákvár helytörténetének rendkívüli tudású kutatójától kaptam, akinek ehelyütt is köszönöm segítségét.
- 17 *A Máltai Rend magyar lovagjai 1530-2000.* Budapest 2002. I. 241. Később tiszteletbeli nagykeresztos tartománygyűlés lett a rend Prágai Nagyperejében, ezt a tisztséget 1868-tól haláláig viselte.
- 18 Esterházy János: Az Eszterházy család és oldalágainak leírása. Budapest 1901. 166-167.

SUMMARY

The series of nine gouaches illustrating garden follies of the late 18th century Csákvár Manor Garden of the Counts Esterházy belongs to the best known and most beautiful sources of Hungarian garden history. Its master was Pietro Rivetti (around 1769 – 1827) who was born in Verona (Italy) and was active in Hungary from around 1795. His artistic activities included banknote reproduction; in consequence of that he died in prison for forging. Not too many of his achievements are known to us. Even more sadly, all his works are lost or destroyed except the Csákvár series.

These gouaches were painted around 1799 at a final stage of the earliest period of the landscape gardens. In 1801 the formerly more or less individual gardens of the irregular style were united and transformed into a classical landscape garden. In the subsequent periods the depicted edifices were destroyed almost without exception. The gouaches were bound into an album between 1878 and 1890. The album was stolen out from the family library when the Red Army and the local villagers robbed out the manor at the end of WWII. The album found its way to the county museum in the mid-1960s. It was not realised up until now that five gouaches were taken out from the album, most likely just before the museum acquisition. The subject of the missing paintings is a matter of speculation but the arrangement of the remaining ones gives clue about the original layout of the album.

